

ფიჭვნარის ძვ.წ IV ს კოლხური სამაროვანი (2022-2023 წწ)
Pichvnari 4th century BC Colchian cemetery: 2022-2023

აბსტრაქტი

ფიჭვნარის ძვ.წ. IV საუკუნის კოლხური სამარხები სხვა სამაროვნებთან შედარებით ჯერ კიდევ მცირე რაოდენობითაა შესწავლილი. ამის უმთავრესი მიზეზი საბჭოთა პერიოდში ჩაის ფართო კულტივაციით უნდა აიხსნას.

2022-2023 წწ წარმოებული გათხრების ერთ-ერთ მთავარ მიზანს მისი ტოპოგრაფიის საბოლოო განსაზღვრა წარმოადგენდა. დგინდება, რომ ჩრდილოეთიდან ის ფიჭვნარის ძვ.წ. V ს კოლხური სამაროვნის ქრონოლოგიურ და ტერიტორიულ გაგრძელებას წარმოადგენს; დასავლეთით ძვ.წ. IV ს ბერძნული და ელინისტური პერიოდის სამაროვნებისკენ, ხოლო აღმოსავლეთით მდ. ჩოლოქის მიმართულებით ფართოვდება.

ჩატარებული გათხრების ანალიზისა და აღმოჩენილი არტეფაქტების საფუძველზე ჩანს, რომ ფიჭვნარელი კოლხები, აქაური ელინების მსგავსად და ერთი საუკუნის წინ მცხოვრები თანამემამულეებისგან განსხვავებით, აწყობენ საქელეხო რიტუალებს; მრავლდება ბერძნული კერამიკული ნაწარმის იმიტაციები, ხოლო სამარხების აღმოსავლეთით დამხრობა დომინანტური ხდება. თუმცა, გრძელდება უფრო ტრადიციული ჩრდილო-აღმოსავლეთისაკენ და ჩრდილოეთისაკენ დამხრობით დაკრძალვა, რომლის რელიგიური თუ კულტუროლოგიური ახსნა ჯერ კიდევ მომავლის საქმეა.

საინტერესო სურათი ისახება ადგილობრივი მოსახლეობის სოციალურ ყოფაში. საკმაოდ ბევრია ისეთი ჭირისუფალი, რომელიც საიმპერიალიზმის ინვენტარს მოკრძალებულად ან საერთოდ ვერ ატანს, რაც მეტროპოლიის, ათენის დასუსტების გამოძახილი უნდა იყოს აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში.

შეიძლება ვთქვათ, რომ ფიჭვნარში, ისევე როგორც ბოსფორში, ელინიზმის დადგომის წინ უკვე შეინიშნება ადგილობრივი მოსახლეობის ღრმა აკულტურიაზაცია, რაც მთელ შავიზღვისპირეთში თუ მედიტერანული სამყაროში პარალელებისა თუ განსხვავებული ტენდენციების ინტერდისციპლინარულ კვლევებს მოითხოვს.

საკვანძო სიტყვები: აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთი, ფიჭვნარი, კოლხური სამაროვანი, სააღაპო მოედნები, იმპორტული, იმიტირებული და ადგილობრივი კერამიკა.

Abstract

The standing archaeological excavation was conducted at the Pichvnari 4th century BC Colchian cemetery in 2022-2023 too.

Dozen graves were excavated. Imported and local grave goods as rings, beads, jugs, *oinochoe*, bracelet, cups, coins, etc. were discovered.

The ritual platform is particularly of note, as no ritual platforms are attested from the Colchian cemetery that dates to the 5th century BC. Most likely, this is a result of Greek influence in burial practices, as is the domination of eastern orientation of the bodies in individual inhumation graves in this period.

Another detail of note is that a significant number of the 4th century BC graves belonging to both Greeks and Colchians do not contain burial goods. Most likely, this is a result of the political and economic decline of Athens, which had an effect on Pichvnari too.

Compared to the 5th century BC Colchian cemetery, we can trace both the decline in number of imported goods as well as their quality.

Among imported ceramics, so-called grey clay vessels most likely manufactured in Heraclea Pontica seem to be the most popular. Black-gloss pottery manufactured in Athens also were found.

The majority of pottery found in the 4th century BC burials is locally produced. At Pichvnari, imitations of Greek forms of pottery such as the *oinochoe* appear in the 5th century BC and seem to increase in popularity in the 4th century BC. Colchian forms of pottery are also typical at Pichvnari, some dating earlier than the 5th century BC and in use throughout the 4th century BC and later.

Among other grave goods iron bracelets, bronze crescent hoops that would have been worn on a necklace, blue and green glass beads, a radial earring, coins, etc. are traced.

Keywords: Eastern Black Sea coast, Pichvnari, Colchian cemetery, ritual platforms, imported, imitated and local ceramics.

ფიჭვნარი სამოც წელზე მეტია რაც სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში და არამართო აქ მოღვაწე მეცნიერების ინტერესების სფეროშია მოქცეული. ამ დროისთვის მეტნაკლები ინტენსივობით შესწავლილია ადგილობრივთა ნამოსახლარი, ძვ.წ. V ს ბერძნული და კოლხური სამაროვნები, აგრეთვე ძვ.წ. IV ს ბერძნული ნეკროპოლისი (იხ. კახიძე, 2007; 2016; კახიძე, ვიკერსი, 2004; 2014; კახიძე, კახიძე, 2014; კახიძე, სურმანიძე, 2023; ხალვაში, კახიძე, 2024: 180-181; ჩავლეიშვილი, 2005: 18-26; 2025). ყველაზე ნაკლები ყურადღება ამ ეტალონურ ძეგლზე ძვ.წ. IV ს კოლხურ სამაროვანს დაეთმო, რაც ბოლოდროინდელი კვლევების წყალობით ნაწილობრივ გამოსწორდა.

კოლხეთში, განსაკუთრებით მის ზღვისპირა ნაწილში ბერძენთა აკულტურაციის საკითხების შესწავლისათვის გადამწყვეტი კი სწორედ ძვ.წ. IV ს ძეგლების კვლევა მიგვაჩნია, ვინაიდან ზუსტად ამ დროისთვის გამოიკვეთა და დაკრისტალდა ყველა ის ნოვაცია, რაც ჩვენს რეგიონში ბერძენ კოლონისტებთან მინიმუმ სამსაუკუნოვანი ეპიზოდური თუ ინტენსიური ურთიერთობების შედეგად დაგროვდა.

შეიძლება ვთქვათ, რომ კოლხეთში, ისევე როგორც ბოსფორში, ელინიზმის დადგომის წინ უკვე შეინიშნება ადგილობრივი მოსახლეობის ღრმა აკულტურაცია. ფიჭვნარის მაგალითზე ყველაზე ფართოდ ეს საკითხი 2007-2024 წწ გაწეული სამუშაოების ანგარიშგებშია განხილული [იხ. კახიძე, 2021: 174-179; კახიძე, კახიძე, თურმანიძე, 2022: 73-89; კახიძე, 2023: 40-42; Kakhidze, 2023: 322-326], თუმცა ამ მიმართულებით კვლევა ჯერ კიდევ შორსაა დასრულებასთან.

ამჯერად მხოლოდ ორი წლის 2022-2023 წწ აღმოჩენებზე შევჩერდებით. არქეოლოგიური გათხრების მთავარი მიზანი 2021 წ მიმდინარე საველე სამუშაოების დასრულება იყო²⁰.

წარმოდგენილად რთული კლიმატური პირობების გამო (ტაბულა I/1) 2022 წ მხოლოდ NO 3 სექტორის (ტაბულა III) მე-9-10 კვადრატებში განთავსებული დაუმთავრებელი სამარხი # 67 შევისწავლეთ. საკმაოდ მოზრდილი ფიჭვის ხის გამო, რომლის ფესვების ბოლომდე ამოძირკვა ბოლომდე ვერ მოხერხდა (ტაბულა I/2), საფლავის სტრატეგრაფია ბოლომდე დადგენილი არაა, თუმცა უნდა აღინიშნოს რომ ამ პერიოდის ბევრი სხვა სამარხის მსგავსად, ისიც უინვენტარო აღმოჩნდა - აქ მხოლოდ ხუთიოდე ლურსმანი დაფიქსირდა (ტაბულა I/3).

2022 წ ჩვენ დასავლეთის მიმართულებით საკმაოდ დიდი ტერიტორიის ჰუმუსიდან გათავისუფლებაც მოვახერხეთ, გამოჩნდა ხუთიოდე ახალი სამარხის კონტური, რომლის შესწავლასაც 2023 წ მოხდა.

ამ წელს თხრილის დასავლეთით ხუთი კვადრატი აიგემა. თხრილი ექცევა NO 4 და NO 3 სექტორში; NO 3 სექტორი - კვადრატები 97;98;99;100. NO 4 სექტორი - კვადრატები 91;92;93;94 (ტაბულა II-III).

ათეული წლების განმავლობაში შემუშავებული მეთოდისკის შესაბამისად მოხდა ჰუმუსის ფენის აღება. ჰუმუსის სიმძლავე შემდეგ სურათს იძლევა:

NO4 სექტორი სამხრეთი ჭრილის ჰუმუსის სიმაღლე 60- 50 სანტიმეტრებს შორის მერყეობს, ხოლო NO 3 ჩრდილო მონაკვეთის ჭრილში კი 55 სმ. როგორც წესი, ჰუმუსს მოსდევს მოყვითალო-მონაცრისფრო სილნარი უძრავი ფენა, რომლის სიმაღლეა NO 3 - კვ. 97 – 30სმ

კვ.98 – 30 სმ, კვ.99 – 40ს, NO4 - კვ-91- 33სმ, კვ - 92- 35სმ,
კვ.93 – 31სმ, კვ. 94 – 32სმ, კვ.95 – 36სმ.

ფხვიერი სილნარი ფენის გაგრძელებას სილნარსავე ფენაში ჩაჭრილი ორმოსამრხები წარმოდგენს. წინა წლების მსგავსად, დაკრძლვის ცერემონიასთან ერთად სრულდებოდა ალაპის წესიც. თუმცა, მსგავსი შემთხვევა 2023 წ არ დადასტურდა.

95-ე კვ-ის ცენტრალურ ნაწილში აღმოჩნდა სილნარ ფენაში დამტვრეული ჭურჭლის ფრაგმენტები, რომელიც დაკრძლვიდან გარკვეული დროის შემდეგ ჭირისუფალს თანამედროვე ზედაპირიდან 66 სმ დაუტოვებია. შესწავლილი ფართობი არ გამოიჩინა სამარხთა სიმრავლით, მითუმეტეს ინვენტარის მრავალრიცხოვნებით.

მათი აღწერილობა შემდეგ სურათს იძლევა:

NO 3 სექტორი, სამარხი 77 ; 1,5 X0,70X1,27.

ძვ.წ. V ს კოლხური სამაროვნის მსგავსად სამარხი სამხრეთიდან ჩრდილოეთის მიმართულებითაა დამხრობილი. უინვენტარო.

²⁰ ამ დროისთვის თხრილი დამხრობილი იყო სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ. წინა წლებში შესწავლილი თხრილი გაფართოვდა დასავლეთის მიმართულებით და სულ 13 ახალი სამარხი, სააღაპო მოედანი და წერტილი დაფიქსირდა (იხ. კახიძე, 2021: 175-178; 2023: 40-42; თურმანიძე, 2021: 188-191; კახიძე, კახიძე, თურმანიძე, 2022: 80-82; Kakhidze, 2023: 322-326).

NO 3 სექტორი კვ. 99, სამარხი 78-79, 84-83 და კვ. 97-ში სამარხები 80-81, 83. დროის სიმცირის გამო ვერ გაითხარა და გადაიდო შემდეგი წლისთვის.

რაც შეეხება NO4 სექტორს, ფიჭვნარის ელინების მსგავსად აქ სამრხი 76 (ტაბულა IV/3) დამხრობილია აღმოსავლეთიდან დასავლეთის მიმართულებით (1,50 X 1,10 სმ). სიღრმე თანამედროვე ზედაპირიდან 1,5 სმ. აღმოსავლეთ ნაწილში, თავის არეში პრეპარირებული იქნა უსისტემოდ განლაგებული 4 ლურსმანი: ორი ფეხის არეში, ერთ-ერთი ხის ნაშთით. ფეხებთან ჩამტვრეული თიხის ამფორისკი იდო. როგორც ჩანს, კუბო ხისახურავიანი ყოფილა.

სამარხი 75 (კვ. 93) დამხრობილია აღმოსავლეთისაკენ, ოდნავ ჩრდილოეთისკენ გადახრილი (ტაბულა IV/2). გრუნტული ორმოს ზომები: 1,4 X 1,45 სმ, სიღრმე 1,35 სმ. უინვენტარო.

შესწავლილი მონაკვეთის მიხედვით უნდა ჩანდეს, რომ სამარხი თითქოს ჩაჭრეს ადრე გამართულ მოზრდილ სამარხში, სამხრეთის მიმართულებით. 2023 წ-თვის დიდი სამარხის მხოლოდ ჩრდილო-აღმოსავლეთი ნაწილი გამოჩნდა: აღმოსავლეთით 1,7 სმ, ჩრდილო მონაკვეთი 0,50 სმ, სიღრმე 0,80 სმ.

სამარხი 74 (კვ. 94) დამხრობილია აღმოსავლეთით (ტაბულა IV/1). ზომები: 1,6 X 1,1 X 1,1 სმ. მარჯვენა ხელის არეში პრეპარირებული იქნა სალესი ქვა. აქა-იქ სხვდასხვა ჭურჭლის ფრაგმენტები იქნა აღმოჩენილი. დაკრძალულია ხის კუბოში (0,85 X 0,60 სმ), რომელიც დასტურდება რკინის ლურსმნების განლაგების მიხედვით. ზედა ლურსმანის სიმაღლე 0,12 სმ, ხოლო ქვედას 0,30 სმ. ხის კუბოს ზომების მიხედვით ჩანს, რომ სამარხი ბავშვისთვის იყო განკუთვნილი.

სამაროვნის ტოპოგრაფია ეჭვს არ იწვევს, რომ ჩრდილოეთიდან იგი წარმოადგენდა ფიჭვნარის ძვ.წ. V ს კოლხური სამაროვნის ქრონოლოგიურ და ტერიტორიულ გაგრძელებას. ხოლო, მისი საზღვრების დადგენა როგორც დასავლეთით - ძვ.წ. IV ს ბერძნული ნეკროპოლის მიმართულებით, ასევე აღმოსავლეთით - მდ. ჩოლოქის მიმართულებით მნიშვნელოვან ამოცანას წარმოადგენს.

მოკლედ, ფიჭვნარის სამაროვნებზე წარმოებული გათხრებისა და კვლევის საფუძველზე დგინდება, რომ, ფიჭვნარელი კოლხები ძვ.წ. IV ს-დან აქაური ელინების მსგავსად საქელებო რიტუალის შესრულებას იწყებენ. საინტერესო სურათი ისახება ადგილობრივი მოსახლეობის სოციალური მდგომარეობის განსაზღვრის მიზნითაც. საკმაოდ ბევრია ისეთი ჭირისუფალი, რომელიც საიმქვეყნო ინვენტარს მოკრძალებულად ან საერთოდ ვერ ატანს. ალაპის წესის მსგავსად გაიზარდა ელინიზებული კოლხთა რიცხვი, რომლებიც თავიანთ მიცვალებულებს უკვე თავით აღმოსავლეთისაკენ კრძალავდნენ, თუმცა გრძელდება ტრადიციული ადათ-წესები. მხედველობაში გვაქვს ჩრდილო-აღმოსავლეთისაკენ და ჩრდილოეთისაკენ დამხრობილი სამარხები.

ძვ.წ. IV ს ათენის დრამატული დასუსტებით აღინიშნა, რაც მის კოლონიებსა თუ გავლენის არეალებში დაუყონებლივ აისახა (იხ. კახიძე, კახიძე, 2014: 17-51). საქმე იმაშია, რომ პელოპონესის ომში ათენის დამარცხების გამო დელოსის კავშირი სუსტდება, ძვ.წ. IV ს 30-იანი წლებიდან კი მაკედონიის მიერ საბერძნეთის დაპყრობის შემდეგ კოლხეთთან კავშირი საერთოდ წყდება.

ელინისტურ ხანაში სოციალ-ეკონომიკური და შესაბამისად პოლიტიკური კავშირები უფრო ახლო მდებარე ცენტრებთან სინოპესთან და ჰერაკლესთან იკვეთება. ეს კარგად ჩანს საკუთრივ ძვ.წ. IV ს ბერძნული და კოლხური სამაროვნების იმპორტული ნაწარმის ანალიზით (იხ. კახიძე, კახიძე, 2014: 34-38) და განსაკუთრებით აღმოსავლეთით მიბჯენილ ელინისტური ნეკროპოლის მაგალითზე (კახიძე, ვაშაკიძე, 2010: ???).

დაბეჯითებით შეგვიძლია გავიმეოროთ, რომ ჩვენს ხელთ არსებული მასალების მიხედვით ფიჭვნარში, ისევე როგორც ბოსფორში, ელინიზმის დადგომის წინ უკვე შეინიშნება ადგილობრივი მოსახლეობის ღრმა აკულტურაცია, რაც მთელ შავიზღვისპირეთში თუ მედიტერანული სამყაროში პარალელუბისა თუ განსხვავებული ტენდენციების ინტერდისციპლინარულ კვლევებს მოითხოვს.

გამოყენებული ლიტერატურა

- კახიძე ა. 2007. ანტიკური სამყარო აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში: ფიჭვნარის ძვ.წ. V ს ბერძნული ნეკროპოლი. ბათუმი/ოქსფორდი.
- კახიძე ა. 2016. აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ადგილობრივი მოსახლეობის ყოფა და კულტურა კლასიკურ ხანაში: ფიჭვნარის ძვ.წ. V საუკუნის კოლხური სამაროვანი. ბათუმი.
- კახიძე ა., ვაშაკიძე ნ. 2010. ელინიზმი და კოლხეთი. ბათუმი/ოქსფორდი.
- კახიძე ა., ვიკერსი მ. 2004. კოლხები და ბერძნები აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში: საქართველო-ბრიტანეთის ფიჭვნარის 1998-2002 წწ ერთობლივი არქეოლოგიური ექსპედიციის შედეგები. ბათუმი/ოქსფორდი.
- კახიძე ა., ვიკერსი მ. 2014. კოლხები და ბერძნები აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში: საქართველო-ბრიტანეთის ფიჭვნარის 2003-2007 წწ ერთობლივი არქეოლოგიური ექსპედიციის შედეგები. ბათუმი/ოქსფორდი.
- კახიძე ა., კახიძე ე. 2014. აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის კოლონიზაციის შედეგები: ფიჭვნარის ძვ.წ. IV საუკუნის ბერძნული ნეკროპოლი. ბათუმი/ოქსფორდი.
- კახიძე ა., კახიძე ე., თურმანიძე მ. 2022. ფიჭვნარის ძვ.წ. IV ს კოლხურ სამაროვანზე 2007-2022 წწ ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრების ანგარიში. ბათუმის არქეოლოგიური მუზეუმის შრომები, X, გვ. 72-100.
- კახიძე ა., მამულაძე შ. 2016. აჭარის არქეოლოგიური ძეგლები. თბილისი.
- კახიძე ა., სურმანიძე ნ. (რედ.) 2023. ფიჭვნარი VIII. ბათუმი.
- კახიძე ე. 2021. 2021 წ ფიჭვნარის არქეოლოგიური გათხრების წინასწარული ანგარიში. მუზეუმი და გლობალიზაცია: სსიპ აჭარის მუზეუმის ორგანიზირებული I საერთაშორისო კონფერენციის მასლები. ბათუმი, გვ. 174-184.
- კახიძე ე. 2023. კლასიკური ხანის ახლადაღმოჩენილი კოლხური სამაროვნები სამხრეთ-დასავლეთი საქართველოს ზღვისპირეთში. საქართველოს ეროვნული აკადემიის წ.კ. გურამ ლორთქიფანიძის დაბადებიდან 85 წლის იუბილესადმი მიძღვნილი საერთაშორისო კონფერენციის „კულტურულ-საისტორიო ძიებანი“ მასალები. თბილისი, გვ. 39-42.
- თურმანიძე მ. 2021. ძვ.წ. IV ს კოლხური სამაროვნიდან მომდინარე არტეფაქტები. მუზეუმი და გლობალიზაცია: სსიპ აჭარის მუზეუმის მიერ ორგანიზირებული I საერთაშორისო კონფერენციის მასლები. ბათუმი, გვ. 188-196.

ჩავლეიშვილი ი. 2005. ფიჭვნარის ნაქალაქარზე წარმოებული ბოლოდროინდელი არქეოლოგიური გათხრები და ძველი კოლხური სამოსახლო სისტემა. ბათუმის არქეოლოგიური მუზეუმის შრომები, III, გვ. 18-26.

ჩავლეიშვილი ი. 2025. ფიჭვნარის ნაქალაქარი ძვ.წ. II და I ათასწლეულის მიჯნაზე. ბათუმი.

ხალვაში მ., კახიძე ე. 2024. აჭარის ისტორიულ-არქეოლოგიური დახასიათება უძველესი დროიდან ახ.წ. IV საუკუნემდე. აჭარა უძველესი დროიდან თანამედროვეობამდე (რედაქტორი როინ მაღაყმაძე). ბათუმი, გვ. 174-196.

Kakhidze E. 2023. Classical-period Greeks and locals at Pichvnari, eastern Black Sea area. Tios/Tieion on the Southern Black Sea in the Broader Context of Pontic Archaeology (eds G.R. Tsetskhladze, Ş. Yıldırım). Oxford, გვ. 319-330.



1



2



3



ჯღუჯღუთი ნეკროპოლისი ძეწ. IV ს.

სექცია NO3





1

2



3